

СЪЩНОСТ И ХАРАКТЕРИСТИКА НА СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАТА СИСТЕМА

Чавдар Г. Сотиров

ESSENCE AND CHARACTERISTICS OF THE SOCIO-PEDAGOGICAL SYSTEM

Chavdar G. Sotirov

ABSTRACT: Systems science is interdisciplinary and studies the structure of complex systems in nature, society and science. It covers the fields of formal sciences (such as complex systems), cybernetics, dynamical systems theory, systems theory, synergetics, and allows the creation of frameworks for describing and analyzing groups of objects that work together and produce results. A system is any set of parts that has its own structure (specific arrangement) and system property. A system property is that the parts of a set represent a separate whole, which has different properties and different characteristics from those of its elements, taken separately.

KEYWORDS: socio-pedagogical system

Увод. Науката за системите е интердисциплинарна и изучава устройството на комплексните системи в природата, обществото и науката. Тя покрива полетата от формалните науки (като комплексни системи), кибернетиката, теорията на динамичните системи, системната теория, синергетиката и позволява създаването на рамки за описание и анализ на групи от обекти, които работят заедно и произвеждат резултат. Намира приложения в областта на природните и социалните науки, инженерната наука, теорията на управлението, изследването на операциите, теорията на социалните системи, системната биология, динамиката на системите, екологията на системите, инженеринга на системите и психологията на системите.

Първият исторически опит за изграждане на обща теория на системите е на А. Богданов, под названието „Всеобща организационна наука“ (Богданов, 1927). Общопризнат и приет от изследователите вариант на обща теория на системите е този на Л. Берталанфи, който става популярен през 50-те и 60-те години на XX век и предизвиква масов интерес и дейности в областта на общосистемните изследвания.

Система е всеки сбор от части, който има собствена структура (специфична подредба) и системно свойство. Системно свойство е частите на едно множество да представляват едно отделно цяло, което има различни свойства и различни характеристики от тези на елементите му, взети поотделно.

В областта на „науката за системите“ според Д. Митрев „...влизат всички типове отношения, съществени за отделните класове системи или в редки случаи съществени за всички системи“.

Тази класификация определя начина за разделяне на областта на изследванията в науката за системите на подобласти. Това се осъществява по същия начин, който е валиден и за традиционната наука – разграничени са научни области и научни направления.

Характерно за всяка система е протичането на даден процес в нея. Аналогично в социално-педагогическата система трябва да визираще спецификата на социално-педагогическия процес, който интегрира и разширява границите на педагогическата и социалната дейност, както и тяхното взаимодействие, в резултат на което, според Д. Цветков, процесът на усвояване на опита има свои характерни черти в смисъл на „последователност от социално-педагогически взаимодействия или социално-педагогически действия“ (Цветков, 1988: 35).

Тези особености ни дават основание да определим социално-педагогическата система като система с интегрални педагогически и социални цели, система с единство на педагогически и социални принципи, методи, форми и средства.

Изложение. Теоретична основа и практически аспекти на социалните системи

В теорията на системите измерението, най-общо, се определя като параметър на обект – реален или идеален. Доколкото обаче самият обект съществува в пространството и времето, да определяме измерението като параметър на обект е теоретична тавтология. За измерението се говори и като степен на свобода, но това също имплицитно предполага пространство и време, в които тази свобода се разгръща, т. е., отново стигаме до теоретичната тавтология.

В науката е прието, че социалната система е обективна действителност, която съществува с появата на човешкия индивид, макар и примитивна. Разбира се, с развитието на човека и обществото, в продължение на хилядолетия, еволюира и самата система. Ч. Милков отбелязва, че човешката еволюция е свързана с „...адаптирането към новата околна среда – жива и нежива“ (2013: 26).

Философското определение за „социална система“ е „...сложно организирано подредено цяло, което включва отделни индивиди и социални общности, обединени от разнообразни връзки и взаимодействия, специфично социални по своята природа“ (Философский Энциклопедический словарь, 1983: 610–612). Осмислянето и разглеждането на това понятие разкрива, че всяка една социална система определя действията на елементите (групи или индивиди) в нея.

В последно време широко приложение намира и друго понятие. То се използва като синоним на социална система, общество, общност или социална среда – социум. Под това понятие трябва да разбираме „обкръжение, в което се формира човек“ (Крившенко, 2005).

Един от видните теоретици и водач изследовател в направлението на социалните системи е Т. Парсънс (1902 г.-1979 г.). Той, съвместно с Р. Мертън, Л. Берталанфи и А. Рапопорт, обосновават структурния функционализъм. Отбелязваме тези детайли, защото от концепциите за структурния функционализъм се отива към школата за социалните системи. Т. Парсънс в съгласие със Х. Спенсер и Е. Дюркхайм, чрез привеждането на нови факти и аргументи, обогатява идеята за общественото развитие. Негово основно произведение е „Социални системи“. По-късно, в сътрудничество с Р. Бейлс и Ед. Шилс издава „Работни статии по теория на действието“, а съвместно с Н. Смелсер – „Икономика и общество“.

Според Т. Парсънс социалната система е комплексна, към която се отнасят: индивидът, формалната структура, неформалната структура, ситуацията и ролята и физическото обкръжение.

Човешкото действие е саморегулираща се система. Спецификата на тази система е в това, че в отличие от физическото и биологическото действие в нея има символика, т.е. в нея са включени такива символични механизми като език, ценности, култура, нравствени качества и др. На второ място е нормативността, т.е. съществува зависимост на индивидуалните действия от общоприетите и функциониращи в обществото ценности и норми и накрая – в известна ирационалност и независимост от околната среда.

Централно методологическо положение има теорията за връзката или свързващите процеси. Такива са: комуникациите, равновесието и вземането на решение.

Комуникацията е средството, посредством което се предизвиква действие в различните части на системата, а така също тя е и средство за контрол и координация. Системата на комуникациите образува строежа, конфигурацията на организацията. Равновесието е свързващ процес и механизъм за стабилизиране на организационното цяло и адаптирането му към изменящите се условия. Вземането на решение е изключително важно средство за регулиране и стратегическо ръководство.

Необходимо е да отбележим, че главният интегриращ фактор на организацията в една система, е целта.

Според Т. Парсънс социалните системи се разполагат на четири равнища:

- Първично или техническо, където елементите непосредствено взаимодействат един с друг.

- Управленческо, регулиращо този процес на обмяна, който се извършва на първо равнище.

- Институционално (например Съвет на директорите, Борд, Управителен съвет и др.), където се решават въпроси от общ характер.

- Регулиране на скритите напрежения на системата.

Основен структурен принцип е функционалната диференциация. Самата социална организация Т. Парсънс определя като инструментален институт, като социална система, организирана за постигане на определени цели.

Теорията за социалната система остава актуална и в по-ново време. Л. Станоев счита, че социалните системи осигуряват определени условия, които гарантират пълноценното съществуване на обществото. В зависимост от своите функции всяка от тях е предназначена за определена група от обществото и удовлетворява нейните потребности. Според автора (1986, 1995) в социалната система могат да бъдат открити няколко типа (фиг. №1) със своите подсистеми:

- икономически (производствени, търговски, финансови и др.);

- политически (държавни, граждански, партийни и др.);

- правови (законодателни, съдебни и др.);

- педагогически (развиващи, възпитателни, общообразователни, професионални, превантивни и др.);

- културни (в сферата на литературата, различни изкуства, средства за масова комуникация, информационни и комуникационни технологии (ИКТ) и др.);

- научни – природо-математически, социални, хуманитарни, обществени и др.

Тези подсистеми имат свои специфични системни качества и характеристики, които от своя страна предопределят и общото системно качество на дадената социална система.

Същност и функции на педагогическата система

В своето развитие през хилядолетията педагогическата наука винаги е изследвала, обосновавала и развивала идеите за същността и съдържанието на общите въпроси и характеристики на педагогическата действителност. Специално внимание се отделя на изясняването на тезауруса (понятийния апарат), който се използва в методологията на научно-педагогическите изследвания, при изграждане основите на науката „Педагогика” и при функциите на педагогическата реалност.

В многовековното си съществуване педагогиката винаги е „в крак” със социалните промени, заслужено намира място в системата на социалните науки и поддържа изключително тесни връзки с философията. Педагогическата наука е теоретично и практическо отражение на педагогическата действителност. Тя търси и осигурява на семейната, училищната и университетската практика системи и подсистеми, форми, идеи, принципи и методи, чрез които успешно се реализират целите и задачите на обучението, образованието и възпитанието на децата и възрастните. По този начин се създават условия прогресът на човечеството да е един непрекъснат, продължителен и възходящ процес, с участието на всяко следващо поколение развити в нравствено, естетическо и интелектуално отношение личности, възпитани и образовани, притежаващи способности за иновационна творческа дейност и нестандартно, евристично откривателско мислене.

Същността на педагогическата система трябва да се разглежда в контекста на педагогическата реалност и съдържанието на педагогическата дейност. Открояването на мястото на тази система е целесъобразно да се разглежда в рамките на макросоциалната система, тъй като тя е най-широкообхватното явление в нашето общество. В тази връзка А. Леонтиев (1978) констатира, че „...дейността на човешкия индивид представлява система, включена в системата на отношенията в обществото“.

В общата теория на педагогиката и в специализираната литература се срещат разнородни определения за понятието „педагогическа система“.

Историята на педагогиката като дейност, пише В. Безпалко, е история на развиване, усъвършенстване на педагогическите системи, както и на системите за управление на педагогическия процес. Според него всички системи, в които протича „педагогически процес“, са педагогически системи. Тези системи притежават елементи – обекти и тяхното взаимодействие, които се определят като структура и функции. Авторът достига до заключението, че системно-структурният подход в педагогиката означава, че тя „...като приложна наука изучава педагогическите системи, тяхното възникване, съществуване и гибел като естественоисторически процес“ (Безпалко, 1982). Трябва да отбележим, че в своята теория В. Безпалко не разграничава педагогическата и образователната система. Той разглежда целите на възпитанието, обучаеми, педагози, съдържанието на образованието, техническите средства, организационните форми, дидактическите процеси и начини на осъществяване на педагогическия процес като компоненти на педагогическата система.

Според Н. Кузмина педагогическата система е „...множество от взаимосвързани структурни и функционални компоненти, подчинени на целта на възпитанието, образованието и обучението на младите поколения и възрастните хора“. За такива компоненти авторката посочва: целите, педагози, учащи се, средства за педагогическа комуникация, учебна информация (Кузмина, 1980: 10).

Характерно за определенията на двамата автори В. Безпалко и Н. Кузмина е това, че отъждествяват и смесват педагогическата и образователната система, въпреки прякото и косвеното им взаимодействие.

Спецификата на педагогическата система, по думите на Д. Цветков, е представена като „система за ръководство и управление на педагогическата дейност, педагогическите взаимодействия и педагогическия процес, без да е тъждествена на тях“ (Цветков, 1988: 37).

Схващанията на Н. Кузмина, както и на В. Безпалко, М. Белова (1986), Сп. Караиванова, Ал. Левин, (1975), Л. Попов, Л. Станоев, приемат за основа дефиницията на М. Каган, че „педагогическата система е социално явление, цялост от определени елементи, проявление на човешката дейност“ (Каган, 1974). Л. Станоев анализира „опорните точки“ в това определение за педагогическата система по следния начин:

- социално явление, което възпитава и се развива с възникването и развитието на човешкото общество;

- цялост от определени елементи, които както всяка друга структура социална система я прави много динамична;

- проявление на човешката дейност и независимо каква е тя, (преобразователна, познавателна, ценностно-ориентируваща и др.) създава предпоставки за определени промени у личността на човека;

- предназначена да включва личности, групи, общности и др. в педагогически процеси, които предизвикват у тях определени промени на личностните и общностните характеристики;

- съответства на потребностите на личността и на общността, което допринася за хармонизиране на социалните явления.

Посочените акценти предопределят системното свойство (или „качество“ според Л. Станоев (1995г.) на педагогическата система, което е осигуряването на взаимодействие на личността и на общността със заобикалящата действителност, за целенасоченото придобиване на личностни характеристики, които да бъдат адекватни на личните и обществените потребности, т. е., в „съзвучие“.

Ч. Куписевич отбелязва, че „под педагогическа система ние ще разбираме съвкупността от организационни принципи, а също така съдържанието, методите и средствата на обучение, които образуват единна вътрешно цялостна структура и която се подчинява на постигането на целите на обучението, приети в обществото“ (1986: 42). Авторът диференцира наличието на общопедагогически, образователно-дидактически и възпитателни системи, които, според него се явяват подсистеми на глобалната педагогическа система и изпълняват различни функции, преследват специфични задачи и използват своеобразни и специфични методи и принципи.

Несъмнено, всички теоретични възгледи на посочените автори относно педагогическата система са продиктувани от спецификата на предмета и обекта на педагогиката като наука. Проблемът за предмета и обекта на педагогиката се разглежда подробно от Л. Попов (1997, 1998, 2006, 2010), който посочва пет основни становища/подходи:

- антропологически;
- социално-педагогически;
- общонаучен;
- философско-методологически;
- чуждонаучен (2006: 288–294).

Според друг автор Ал. Маджаров, предмет на педагогиката е „ефективното управление и функциониране на педагогическите системи“ (Маджаров, 1974, 1989).

За предмет на педагогиката Д. Цветков посочва „...свойствата и закономерностите на преднамереното образование в контекста на психо-физиологическото развитие и социализацията на личността, на педагогическата дейност, взаимодействието (комуникацията) и процеса на предаване и усвояване на социалния опит, на педагогическите цели и средства (педагогическите системи) и на училищните институции“ (Цветков, 1994).

Според Л. Милков (1997, 1993, 2004) предметът на педагогиката е „...свързан с целенасоченото формиране, развитие и социализиране на личността..“, като уточнява неговата същност за изграждането на ценностно-светогледни позиции, нравствени, професионални и граждански качества.

Според Л. Попов (2006: 284–288) „гносеологическите понятия „обект“ и „предмет“ се отнасят до въпроса какво изучава, отразява, изследва даден субект или наука“. Според него „предметът е отделна страна, част от обекта. В този смисъл като понятие „предмет“ е по-тясно от понятието „обект“. Предметът е аспект, от който се разглежда обектът.

От тези определения за предмета на педагогиката изпъква най-вече социологизаторският подход на авторите към процеса, който протича в педагогическата система. Въз основа на това можем да приемем, че обект на педагогиката са различните социални явления, факти, сред които основно място заемат образованието, възпитанието и обучението като съставна част на педагогическата действителност.

Както всяка една система, така и педагогическата система се характеризира със своя специфична структура, елементи, функции и свойства. Особеното при нея е открояването на няколко групи елементи, които корелират помежду си.

Класификацията на педагогическите системи е твърде разнородна. В зависимост от системните им качества и показатели могат да се разграничат следните видове:

- по йерархичен признак: първични, съставни, основни, регионални, национални;

- по възрастов признак: предучилищни, началноучилищни, училищни, университетски и др.;

- за възпитание: според възрастта, институцията, използваните възпитателни методи и др.;

- за обучение: по учебни предмети и видове учебни заведения; специални училища (за деца с хронични заболявания, със сензорни увреждания, с интелектуална изостаналост, с множествени увреждания), според институцията и др.;

- за превъзпитание: превантивни, в зависимост от институцията, специални училища (възпитателни училища-интернати (ВУИ), социално-педагогически интернати (СПИ)), места за лишаване от свобода и др.

Представените елементи могат да бъдат намерени във всяка една социална система, където представляват педагогически характеристики на съответната дейност (Станоев, 1995). Според автора във всяка социална система има различни видове подсистеми, една от които е педагогическата подсистема.

Ив. Стаменов и Л. Милков (1993) обосновават принципната идея да се търси „водещата педагогическа триада“, която да изразява същността на педагогическия обект. Авторите възприемат тезата, че триадите са важна форма за описание на системите, чрез които са анализират изследваните обекти. Триадата (от гръцкото „триадос“ – троичен, тройствен), според тях, дава възможност да се обхване цялото чрез „обособяване в него на три опорни точки, на три елементи, които имат ключово значение в структурата на цялото“ (1993).

Като най-обща цел на педагогическата система можем да определим изграждането на цялостен облик на личността на човек и социалната общност. Характерно за всяка една такава система са нейните специфични, частни особености в зависимост от целта ѝ.

Функциите, които изпълнява педагогическата система, са продиктувани от функциите на педагогиката като наука. Д. Цветков (1994) определя две основни функции на педагогиката:

- Теоретико-експликативна (описателно-обяснителна);
- Прогностично-конструктивна (приложно-технологична).

В тези основни функции могат да се разграничат по-детайлно и да се анализират други конкретни функции като: методологическа, светогледна, системообразуваща, интегративна, конструктивно-технологична, образователно-политическа.

Л. Попов (1993) споделя, че функциите на педагогиката са производни на диалектичната връзка „педагогическа наука (теория) – педагогическа практика“. Основните функции според автора са: описателна, обяснителна, ръководна, светогледна, методологична.

Посочените функции са присъщи на педагогическата система, тъй като са обосновани от спецификата на цялостния педагогически процес и интегративните връзките между елементите на системата.

Изложените теоретични аспекти дават основание да направим заключението, че за да проучим и анализираме социално-педагогическата система с диференцираните елементи, е целесъобразно да изследваме отделните компоненти на системата, техните вътрешни и външни връзки, които оказват влияние за съществуването и, както техните отношения.

Заключение. Всяка личност има своя неповторима система от възгледи и схващания както за заобикалящия свят, за човека и човешкото мислене, така и за себе си. Тя принуждава всеки индивид да насърчава и диктува съответстващо поведение и форми на общуване със самия себе си, с близки, приятели, роднини, колеги и групата, обществото като цяло. Тази система е усвоена в резултат на взаимодействието, което е осъществявано в семейната, училищната, етническата, религиозната група и имуществената, образователната и културната среда.

Съвременната личност изпитва потребност от по-широк светоглед, от вникване в същността на събитията и явленията, които го заобикалят, от спецификата на конфликтите и противопоставянето, от развитието на науката, техниката, изкуството и културата. Днешният начин на живот изисква личности с по-богати интереси, познания, възгледи и идеали. Обществото, в което живеем, често пъти извежда като приоритет приобщаването към знанията и изпуска ценностно-смысловия и нравствено-естетическия компонент на съществуване, както на социума, като цяло, така и на отделния индивид, издигащ се с помощта на социализацията, възпитанието, образованието и обучението до състоянието „личност“. За това е необходимо да се реализират възгледите и идеите на водещите учени в областта на системност, функциите, целите и задачите на педагогическата наука – развитието, възпитанието, образованието и обучението на всеки индивид, за да достигне той до собствения си интелектуален връх. Педагогическата наука е наука за човека, за неговия вечен и непрестанен стремеж към усъвършенстване и самопознание. Отлични възможности за това предоставя единението на философските и педагогическите позиции на най-светлите умове на човечеството.

Литература:

1. **Безпалко, В. (1982).** Основи на теорията на педагогическите системи. София.
2. **Белова, М. (1986).** Основи на педагогиката и методи на педагогическите изследвания. Благоевград.
3. **Богданов, А. (1927).** Всеобщая организационная наука (тектология). Москва.
4. **Крившенко, Л. (2005).** Педагогика. Москва.
5. **Кузмина, Н. (1980).** Методы системного педагогического исследования. Ленинград.
6. **Куписевич, Ч. (1986).** Основы общей дидактики. Высшая школа. Москва.
7. **Леонтиев, А. (1978).** Дейност. Съзнание. Личност. София.
8. **Маджаров, Ал. (1989).** Йерархията в системата на педагогическите науки и отражението ѝ в практиката. Народна просвета. Кн. 12.
9. **Маджаров, Ал. (1974).** За системата на педагогическите науки и диалектическите връзки между тях. Народна просвета. Кн. 6.
10. **Милков, Л. (1992).** Обща педагогика. Основи на педагогиката. Издателство „Алтос“. Шумен.
11. **Милков, Л. (2004).** Обща педагогика. Издателство „Юни Експрес“. София.
12. **Милков, Л. (2015).** Телеологични проблеми пред педагогическата наука в XXI век. Стратегии на образователната и научна политика. Кн. 4.
13. **Милков, Л. (1997).** Човекознанието в педагогическата система на Платон. Педагогика. Кн. 4.
14. **Милков, Ч. (2013).** Миграцията и миграционните процеси в живота на човечеството. Издателство „Юни експрес“. София.
15. **Попов, Л. (1998).** Обектът на педагогиката. УИ „Св. Климент Охридски“. София.
16. **Попов, Л. (2006).** Обектът на педагогиката. Обща педагогика част I. София.
17. **Попов, Л. (1997).** Отраженията на педагогическата реалност. УИ „Св. Климент Охридски“. София.
18. **Попов, Л. (1993).** Увод в педагогиката. Аскони-издат. София.
19. **Попов, Л., Цв. Динчева. (2010).** Научнопопулярната литература по педагогика като рефлексия на педагогическото. УИ. „Св. Климент Охридски“. София.
20. **Стаменов, Ив., Л. Милков. (1993).** В търсене на водещата педагогическа триада. Педагогика. Кн. 1.
21. **Станоев, Л. (1986).** Методите на възпитанието. София.
22. **Станоев, Л. (1998).** Педагогика: въведение, теория на възпитание. РИК „Литера“. София.

23. **Философский Энциклопедический словарь (1983)**. Наука. Москва.
24. **Цветков, Д. (1994)**. Обща педагогика. Философия на образованието. Издателство „Веда Словена-ЖГ“. София.
25. **Цветков, Д. (1988)**. Общата педагогика като наука и учебен предмет. Издателство „Народна просвета“. София.

*Чавдар Георгиев Сотиров, доц. д-р
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“,
Педагогически факултет, катедра ТОПО и ПНУП
ch.sotirov@shu.bg*